

Ткаченко А. О.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри історії української літератури, теорії літератури
та літературної критики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

«САХАРНІ ГОЛОВИ» І ВОСЬМА ЗАПОВІДЬ (НАВКОЛО МАЛОВІДОМОГО ТВОРУ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО)

Анотація. Автор привертає увагу до нарисової оповіді І. Нечуя-Левицького «Як сахарні голови літали в повітрі», опублікованої понад 40 років тому в трохи препарованому вигляді, без аналізу та докладних коментарів. Пропонована стаття є синтезом жанрів есею, часткової републікації, етологічного, евристичного, історико-біографічного та поетологічного аналізу.

Ключові слова: часткова републікація, оповідання, нарис, нарисова оповідь, етологія, міжетнічні взаємини, поезика, стиль.

У листопаді 2018 р. минуло 190 років од народження (саме так, без «дня») Івана Нечуя-Левицького. І, попри недавнє іронічне ставлення до т. зв. датської психології, уже тепер варто накопичувати матеріали для оновленого академічного видання художньої спадщини класика, яке, хочеться сподіватися, поставне в текстологічно вивіреному вигляді бодай до його 200-річчя. Адже з часу 10-томного видання (Київ : Наукова думка, 1965–1968) минуло понад піввіку, але й до нього з різних причин не потрапила низка творів, не тільки рукописних, а й раніш публікованих. Не кажучи вже про пізніше видані, яких доти не залучали до того найбільшого зібрання з ідеологічних причин.

Хочу привернути увагу наукової спільноти до одного з цікавих творів – «Як сахарні голови літали в повітрі». Автор написав його 1914 р. й готував, за його ремаркою, для журналу «Основа» або для XII тому повістей та оповідань. Щось цьому завадило – чи то початок Першої світової війни та подальші революційні події, чи підупале здоров'я прозаїка (за 4 роки потому він помер у Дегтерьовській богадільні на Лук'янівці в Києві), чи, напевне, те й те разом.

Уперше й востаннє опублікувала текст твору внучата племянниця Івана Семеновича Віра Аполінарівна Левицька, знову ж таки до ювілею – 140-річчя письменника, 1978 р., у журналі «Радянське літературознавство». У стислій преамбулі зазначено, що автограф зберігається у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (ф. І, од. зб. 27833). Нині це Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Рукопис чорновий, «про що свідчать певна мовностилістична невідшліфованість тексту, численні закреслення та виправлення тощо» [1, с. 66].

За жанровими ознаками твір «наближається до нарису (згадані особи – жителі Стеблева, як, наприклад, дідич Зіновій Головинський; мабуть, і Лазар Гершкович – теж не вигадана особа, а родини Таранів і тепер живуть у Стеблеві)» [1, с. 66]. Цілком імовірно, що й батюшка, імені якого не названо, був батьком письменника та розказав йому цю історію. А в самому рукописі зазначено: «Оповідання». На мій погляд, можна означити жанр

твору як синтез *нарису* й *оповідання*, чи хай буде *нарисова оповідь*, оскільки тут досить опукло виписано психологічні характеристики головних персонажів, мотивацію їхніх учинків, подано епічну панораму, на якій розгортаються події тощо.

При підготовці твору до першопублікації написання деяких слів, зокрема фонетичних діалектизмів, було узгоджено з нормами тогочасної орфографії. Як видається, готуючи повторну публікацію до майбутнього текстологічно вивіреного повного зібрання творів письменника, саме фонетичні діалектизми потрібно відтворити або принаймні подати у примітках. Прагнучи привернути увагу до *оповідання-нарису*, теж намагаюся поєднати в цій статті жанрові особливості есею, часткової републікації, етологічного, евристичного, історико-біографічного та поетологічного аналізу. Підкреслення в тексті твору, набраному курсивом, шрифтові увиразнення та вставки у квадратних дужках – мої.

Отже, починається оповідь із характерного для реалістичного стилю письменника розлогого опису місця дії та пейзажних замальовок: «В нас у Стеблеві дві сахарні: одна піскова, а друга рафінадна [унизу примітка, яка свідчить про документальну основу тексту: «Рафінадну сахарню новий дідич потім згодом скасував»]. Обидві великі сахарні стоять сливе видно на здоровецькій широкій садибі в кінці містечка на краю довгої вулиці, котра тягнеться далеко за містом, прямуючи до містечка Шендарівки понад берегами річки Боровиці. Боровиця витікає з двох чималих ставків в [ліпше у] Шендарівці й розливається по долині по мочарах, зарослих очеретами та осокою, меж двома рядками зелених високих та крутих горбів. Коло самих сахарень Боровиця давно загачена широкою греблею й розливається довгим ставком помеж горбами. Коло самої греблі за високим барканом стоїть високе забудування піскової сахарні. Вода з ставка через лотки проведена в саму сахарню, в низьке забудування, збоку причеплене до великого будинка сахарні. Над лотками поставлений невеличкий місток. Вода з лотків проведена через муровану стіну в довгі й широкі корита, в котрих полощуть і мють сахарські буряки машиною з клепочками на валі, котрі перегортають й обполіскують буряки в падаючій зверху ставній чистій воді, і звідтіля буряки переносять просто в тюрку, цебто на колесо з гострими ножами на дні ніби кадовба, де ножами шаткуються буряки, мов на дрібну локшину. В цій частині сахарні служать сливе самі дівчата.

Вище од піскової сахарні по покатоному пригорку розкинулось широчезне подвір'я, на котрому бовваніли дві височезні труби – димарі двох сахарень, стоять муровані довгі магазей для складання сахарського піску й голов рафінованого сахару, видно скрізь розкидані кузні та шлюсарні, в котрих лагодять

поламані машини. А вище од усякого забудовання стоїть гарненький дім, житло директора сахарні з опрічним двориком та садочком та поставлені рядочком невеликі житла для сахароварів та усякових конторських офіціалістів й їх сім'їв з невеличкими огородами. Уся ця широчезна садиба, окрім домиків для офіціалістів, була обгороджена високим барканом з високих з добрячої дубини стовпців з перекладами й оцелінами зверху, обшальованим високими дошками всторч, завшишки на чотири аршини або й більше. Усі дошки поставлені з загостреними верхками. Зверху баркан був зубчастий.

Давній дідич Стеблева Зіновій Гловінський на старості літ оддав Стеблів з сахарнями і суконною фабрикою, і пилем, й з полями в посесію таки стеблівському грошовитому свреєві Лазареві Гериковичу Лібер[ман]нові, простому, але дуже багатому, батько котрого торгував дошками та деревнею. Нажився й зоставив синові чималий капітал.

Новий посесор, як людина сільська, зріс меж селянами й добре знав нороби і селян, і фабрицьких робітників, і всякових панків, фабрицьких офіціалістів, був чоловік досвідний і добре знав, що на селі треба добре стерегти своє добро й од селян, і од панків фабрицьких офіціалістів, знав усякові способи, як вони усі ладні красти й переполовинити його добро потаємці й хитро, бо він ще замолоду вештався скрізь по селах, по сусідніх фабриках, бував у бувальцях і придивлявся до всього. Ставши посесором фабрики, він зараз загадав майстрам скинути стару низьку озорожу з частокола й натомість поставив кругом усієї садиби, сахарень і директорського житла височезний баркан, через котрий не можна було перелізти ні на який спосіб, навіть не можна було перекинути ні шматка, ні кришки панського добра на межуючі з садибою поля. Дошки були міцно прибиті великими цвяхами до оцелін та поперечок; верхки дощок скрізь були загострені, неначе зубці, ще й обтикані товстим дротом з колючками, колькими, як терен, щоб було колько в руки тому, хто наважиться б вхопитись долонями за верхки баркана й перелізти в двір сахарні» [тут і далі цит. за: 1, с. 66–72].

Як бачимо, в цьому описі трапляються певні повтори, перестрибування з теперішнього часу в минулий, а все ж така увага до подробиць і деталей, як на мене, вигідно вирізняється на тлі чималої кількості постмодерного швидкопису: в цьому є щось старосвітське і чи не назавжди втрачене. На жаль, і в цій публікації, не маючи змоги подати текст цілком, мушу його скорочувати, намагаючись зберегти найколеритніші уривки.

Далі – знову некваплива розповідь про те, як у неділю стеблівський чоловік Пилип Таран пішов до ставка коло сахарні вудити рибу. Спостерігаючи за згасанням довгого петрівчаного дня, Пилип задумався про те, що незабаром не стане хліба до нових жнив: «Не дурно ж кажуть: спасівка-ласівка, петрівка-голодівка». Згодом на гачок таки піймався великий короп, а потім сталося й геть незвичне: «Дивиться він, аж з-за високого баркана над зубцями летить щось темне, аж чорне, неначе якась здоровецька чорна птиця. Пилипові чогось здалося, що то летить відьма на днциці, як розказують в [у] казках, і йому уявилося, що та відьма вилинула з труби-димаря, або десь узялась здоровецька сова, або вилетів пугач, що промайнув над барканом. Пилип з дива тільки витріщив очі. Але незабаром те диво впало, аж гепнуло, на шпорих і покотилось по маленькому нахилі й покати до ставка, прямуючи просто до верби, під котрою сидів на своєму рибальському кублі Пилип. Пилип

підвівся з місяця... й углядів за вербою в бур'яні щось чорне, подовжасте.

«Що воно таке? Чи нечиста сила, чи якась невідома птаха прилетіла й упала в бур'ян?» – думав Пилип і трохи страхався доступитися до тієї птахи. Але зирнувши на захід, на ясну пляму на небі, він став сміливіший. Полапав те диво: то була голова сахару, замотана в чорну бібулу».

Після повторного польоту «птахи» рибалка дометикувався, що хтось перекидає крадений сахар, знову почав закидати вудки, «і все кмітив, чи не вийде з-за вула баркана злодій», але той, «певно, ждав, поки впаде на землю темна ніч...». «Вже як стало поночіти, і як зорі замиготіли на небі, Пилип почепив на плече навхрест торбину з рибою, взяв вудки в одну руку, накинув наопашки на плечі жупан, вхопив під пахви дві голови сахару, обережно перейшов через місток та греблю, озираючись по обидва боки греблі. Його брав острах[,] щоб часом будлі-яка людина не вгляділа й не побачила його в той час з такою чудною вантагою під пахвами».

Далі – докладний опис того, як з острахом зустрічає новину дружина, як Пилип переконує її, що ті голови самі впали на нього, як вона бідкається, що він приніс у двір непотрібний і небезпечний клопіт. А також Пилипові вагання та самовиправдання: «Як я однесу ці голови до хазяїна сахарні, то буде якась ніяково: скажуть, що я сам вкрав, або злигався з злодіями, таки фабрицькими, та хочу виказати на їх хазяїнові, щоб не попасться у біду самому. Тоді я нараблю собі ворогів у сахарні, і вони можуть помститись та ще й підпалять мою хату. Це якась чортяча морока перелетіла до мене через баркан. Але мені було шкода покинути це добро на березі, бо якби свінуло надворі, а злодій не похопився забрати його в свій час, то світом вранці все одно забрали б його якісь пастухи або проходжі люде. Але якби вночі випадком несподівано линув заливний дощ, то це добро розмокло б і пропало б в грязюці та в воді в ставку. Коли б часом діти не побачили цих голов сахару та не дізнались за їх, бо діти щирі на вдачу й лепетливі: можуть похвалитись і почванитись перед другими дітьми. Піде поголоска по селі, – тихо міркував Пилип».

Дружина картає його за ту «чортячу спокусу», велить сховати голови у клуні, аби вранці придумати, що його робити, а коли чоловік уносить торбу, звідки «посипалась дрібна плітка, а потім випав здоровецький короп і розтягся впродовж сливе на всі ночови», веселішає. Діти також «зраділи, крутились коло ночов, брали в руки дрібні йоржики та линки й збавлялись ними, ніби цяцькою». А коли сіли вечеряти, то «щебетали за столом, неначе горобці цвірінькали на горбі. Варка вже забула про той клопіт, що був схований у клуні, в засторонку. Але в Пилипа той клопіт у соломі не виходив з думки. Він сьорбав юшку й жував гадушки мовчки. Його високе чоло, обрямоване чорним волоссям, було задумане, понуре. Несподівана знахідка, неначе важкий камінь, лягла на його сумління, і все ніби душила й муляла дуже неприсмно. Щось неприсмно та сумне лізло в його голову настирливо й мулько, безперестану муляло й заважало йому їсти й розмовляти».

Це досить тонка психологічна характеристика вдачі селянина-трудівника, де, як видається, незайвими стають навіть повтори: муляє, душить і мучить сумління мимовільний гріх. Зрештою, дружина ніби знаходить вихід: напекти коржів і зробити «шулики з маком та з медом». Діти радіють, не підозрюючи, що ж то за «мед».

«Після вечері батько помолвив Богу дітей і сам помолвився перед образами. Діти полягали спати й зараз поснули. Але Пилипові чогось не спалось. Він перевертався з боку на бік, і перед його очима все манячів ставок, тріпався на зеленому березі великий короп, побиваючись в конанні, лисніла на траві дрібна срібляста рибка, і йому все уявлялось, що над його головою все літають і шугають в прозорому небі якісь великі чорні пташки, якісь чудні й страшні, з закарлюченими гострими совицями дзьобами, без хвостів, а поміж ними літають сахарні голови, мов чорні важкі довбні. А Марусі й Петрусеві вже снилось, ніби вони сидять за столом, по столі лазять чорні мухи, на столі стоять полумиски з чорними шуликами з медом та маком, і вони їдять шулики, а полумиски все-таки повні з верхом солодких шуликів, шулики все летять, наче з стелі, в полумиски.

На другий день Варка почистила рибу й подала на обід чудовий смачний борщ з коропиною, а потім, на другу порцію, – шулики, тільки не з медом, а з сахаром. А через тиждень діти знов їли шулики і в неділю, і в понеділок та так розласувались, що просили щодня в матері шуликів з медом. А старший хлопець Петрусь раз якось спитав у мами, де вона бере такого багачько меду на шулики й просив у мами того меду, бо дуже заласував. Сливце щодня діти чеплялись до матері та канали, щоб вона дала їм меду, бо їм дуже заманулось поласуватися тими солодкими ласощами».

Зрештою вони почали ніби здогадуватися, що то не зовсім мед, а Пилип вирішує зізнатись у тому гріху священникові та попросити його поради: «Неспокій сумління присилував його розказати за все щирю правду». Так і сталося. Перепинивши батюшку, він розказав йому все і спитав, чи то крадіжка, чи знахідка.

«– Воно не крадіжка, бо ти ж не крав зумисне сахару, не лазив у магазії і не поцупив сахару потаснці. Але все-таки це крадене добро, і воно належить до хазяїна сахарні Лазаря Гершковича. Хтось другий крав, а ти неначе переховуєш, все-таки не своє, власне, а крадене добро, – сказав батюшка. – А ти не заповістив за це в конторі, або хазяїнові сахарні Лазареві Гершковичу? – спитав батюшка.

– Ні, не заповістив, – одказав тихо Пилип.

– То треба було таки зараз завідомить про ту крадіжку сахару директора сахарні, або начальника контори й однести в контору голови сахару вранці другого дня, щоб контора захопила злодійів на гарячому вчинку, по свіжих слідах, – сказав батюшка й засміявся, що якийсь клопіт впав з-за баркана на безвинного чоловіка. – Може, то краде сахар з магазії хтось з служачих таки в конторі панків та самих таки євреїв, котрих там повно в конторі та в сахарних, або, може, хтось з робітників, а може й з самих вартувих, що вночі вартують у подвір'ї. Нехай я згодом побалакаю з Лазарем Гершковичем за цей випадок, але тільки натякну йому, що з його подвір'я літають смерком голови сахару через баркан, це їх якийсь спільник злодійської спілки нишком вночі забрав та продавав потаснці крамарям.

– Ох, батюшко! Прошу Вашої милості, за мене не кажіть нічого. Я й одмолюся й одхрещуся. Як говітиму, то накладіть на мене покуту. Я ладен спокутувати цей чийсь чужий гріх, бо як наважились красти потроху тільки головами Лазареві панки та євреї, деякі канцеляристи та наглядачі, то вони не приймуть мене на роботу в сахарню, як викажчика, що вика-

зав за їх злодійство хазяїнові. А як краде якась потаснча спілка робітників злодійів, то ті спільники помстяться їй, борони Боже, ще підпалять мою хату. А як дізнаються злодії панки, що я виказав за їх Лазареві, то вони скинуть пеню на мене, що то я, мов, був у спілці з злодіями робітниками. Почнетесь тяганина. Мою оселю бу[ду]ть трусить, будуть обишувати усякі закутки, а мене, може, посадять під арешт в холодну при волосній управі, тягатимуть по судах на позвах. А мені ж зараз треба ставати на роботу в сахарні, бо в мене поля обмаль, і воно не прохарчує мене й моєї сім'ї. А моя Варка вже одрубала шматок голови та годує дітей шуликами з сахаром. Це на мене впав з неба якийсь несподіваний клопіт, неначе якась кара – за чужі гріхи, – аж бідкався Пилип, трохи не плакав.

– Я за тебе не скажу й слова Лазареві Гершковичу, а тільки натякну йому, що з його магазіїв літають голови сахару через баркан, як я нібито прочув од людей, бо тобі була б справді велика тяганина, якби дізнались, що в твоїй оселі є сховані голови сахару, – заспокоював батюшка збентеженого, стурбованого й взрушеного душею безвинного Пилипа.

– Спасибі Вам за добру пораду. Навіщо мені здався той сахар? Ми не пани, а прості люде, чаю не п'ємо, то й сахару нам не треба. Варка готує на обід шулики з маком та з сахаром замість меду, а я їм ті шулики, неначе важкі камінці глистаю. І на душу, і на шлунок воно мені не йде. Все якісь сумні думки ворухаються в голові, як ковтаю шулики.

Пилип подякував, попроцався й спокійніший пішов додому, неначе скинув з себе якусь важку вагу. Батюшка попрямував до свого дому. Не встиг він дійти до дому, з брами панського дідицького двору вийшов посесор Лазар Гершкович. Лазар обгородив і дідицький двір з садком таким достоту високим барканом, як і подвір'я сахарень. Цей баркан стримів одним боком на місто, а другим боком в переулоч, тягся сливе до самої дзвіниці якраз проти батюшчиного дома, бо стояв саме проти вікон, аж у покоях од його потемнішало.

Лазар Гершкович углядив батюшку, наблизився до його й поздоровкався.

Лазар був вже літній сивуватий чоловік, високий на зріст, сухорлявий, але кремезний, жиливий, бадьористий, жвавий, з чорними великими блискучими очима. В очах світився розум і завзятість запопадливої практичної людини. На взір він був зовсім не схожий на пана. Як Лазар осівся на посесії й перебрався в дідицький дім з багатенькою обставою, робітники, чоловіки й навіть молодіці, приходячи до його, щоб забирати гроші на облічці за роботу за тиждень, казали йому ти, а не ви, навіть по давній звичці казали й його жінці, – ти ка ли на неї, а не ви ка ли. Лазар довго зобіжався, гримав на мужиків та на молодіць, що вони тикають на його, навіть нахвалявся не приймати на роботу ні на полі, ні на фабриці й у сахарнях тих, котрі казали йому ти, а не ви, і його жінці.

– Як діла? Чи все у вас гаразд на фабриці й у сахарнях? – спитав батюшка.

– Слава Богу, усі справи йдуть добре, але в мене в питлі не все благополучно, – одказав Лазар Гершкович.

– Що ж там таке трапилось? – спитав батюшка.

Лазар Гершкович тільки зітхнув і махнув рукою у простір, неначе з одчаю.

– Взяв я не посесію, а клопіт собі на шию. Оце вчора приходив до мене писар з питля Аврум та й каже, що позавчора Мошко Ліберман, той, що розсилав мішки питльованого

борошна по крамницях в Богуслав, Канів, Черкаси й по всіх околиць містечках, не записував мішків у книги, а гроші клав собі в кишеню. Він вже давно слабує на якусь слабкість, бо вже давно кородився на шлунок, на живіт, а лікарі в Києві боялись різати шлунок та порадили йому їхати на ліки за границю до Відня. Вчора вранці він виїхав за границю й завіз моїх грошей тисячу карбованців. Я зараз покликав механіка німця, питаю в його, чом він не завідомив мене за це заздальгідь. А механік каже, що він глядів машин та усякої снасті в питлі і не вмкувався в канцелярські справи, котрі всі були в руках утікача, що всім правував у питлі та в конторі.

– Я давно примітив, що Мошко облесливий і хитрий крутій. Ви недобре зробили, що не кмітили за канцелярськими записами й не робили часто ревізії в конторі й облічки грошей по Мошкових записах, – сказав батюшка.

– Я знав Мошка давно і вважав на його як на чесну й хазяйновиту людину. Трудно мені увинуться коло всіх справ на фабриках та в питлі. Отак, як бачите.

– Недаремно ви поставили таку високу огорожу кругом сахарень. Нащо ж ви, сусідо, й проти моїх вікон поставили такий височезний баркан й заслонили мені півнеба? – спитав ежарти батюшка.

– А на те, щоб захистити двір, садок та огород, щоб не лазили в город та в садок свині, не ходили гуси, не літали кури, бо на селі од свиней та гусей і курей простим тином не обгородиши й не захистиши свого добра. В мене ж на стані стоять четверо дорогих коней. А в нас в містечку злодіїв, хоч міркою міряй, мов пашино.

– Для свиней та курей такий баркан буде притичиною шкодить в вашому городі, але для поміркованих злодіїв це не буде притичиною, щоб красти ваше добро. Досвідні та помірковані злодії доберуть способу красти й замкнуте добро навіть за високими мурами.

– Як-то так? Як же вони доберуть способу перелізти через таку височінь? – аж крикнув з дива Лазар Гершкович.

– Знадвору вони, може, й не перелізуть, бо в дощаний баркан треба забивати великі цвяшки, або свердлить дірки й забивають міцні кілки. Це для злодіїв буде велика труднація. <...> Але з середини двора можна викрадат тихцем. Чи пак не чули ви, що ваше добро, сахарні голови вже й перелітають через високий баркан та й котяться сливе до лотоків, до містка й до ставка?».

Так, не виказавши без вини винного Пилипа, батюшка підготував посесора до важливої звістки щодо крадіжок. «Я не лякав би вас надаремно. Але ви людина добра й хазяйновита, і хоч доглядаєте свого добра, але ви дуже вже ймете віри усяким доглядачам, хоч і самі добре кмітуєте за всім у дворі сахарні. Я чув, що голови сахару літають ще тільки поодиночі. Але вони можуть незабаром літати, як галки, цілими зграями й сидать просто на віз, підкочені під баркан, й опиняться десь на ярмарку в Корсуні, в Шендарівці або в Богуславі. <...> Ви кміта важливий, але ви не все прикмітили. Як я правив молебень в сахарні, то помітив, що в вас складають сажні дров за сахарнею та за кагатами буряків, присипаних на зиму землею під самим барканом. На ті сажні можна ж поставити великі коробки з магазинів, а на їх можна поставити менші коробки, та, ставши на їх, можна легко, без труднощів й напруження, кидати за баркан голови сахару, а вони літатимуть за баркан, а там їх хтось ловитиме й забиратиме, – промовив батюшка. <...>

– Я помилюся, що взяв у дідича в посесію оцю маєтність та ще й з фабриками. Я й досвідний чоловік, але за всім не вгледити. Переполовиняють лихі люде моє добре, і заробіток мені вийде невеликий.

– А чи позакладали пак ви дірки на стінах у питлі, що позоставались, ба риштовки кругом питля, ще як ставили за пана питель? – спитав батюшка наздогад, осміхаючись.

– Давно загадав позамуровувати цеглою, бо в ті дірки робітники-мірошники просовували й уночі викидали тонкі й довгі, мов кишки, вузенькі торбинки з питльованим борошном собі на галушки. Вже кишки в питля не вилазять з шлунка, – одповів Лазар.

– Але натомість почали вилазять з питля тельбухи, що їх витягав Мошко та продавав лантухи й мішки борошна по містечках, – додав батюшка й зареготався. – Ой, оглядайтесь лишень на всі боки!

Але поки Лазар Гершкович надумався перекласти сажні деревні у подвір'я, голови сахару все потроху літали через баркан і котились з сугорба до лотоків. Одна стеблівська молодиця вже смерком верталась з Шендарівки додому й ішла попід барканом до греблі. Над її головою з-за баркана вилетіла голова сахару й упала трохи не перед її носом та й покотилась, як клубок. Молодиця перелякалась, насилу потрапила перебігти через греблю й вибігти на вулицю. Вона розказувала людям, що на свої очі бачила, як відьма вилетіла з сахарні й покотилась клубком та упала в ставок. Друга баба так само бачила, як щось чорне вилетіло зверху сахарні й упало на греблю. Пішли чутки по селі, що до Лазаря Гершковича певно літає відьма, бо він недавно овдовів, що сахарня – це якесь нечисте місце... Як почалась робота в сахарні, налякані молодіці й дівчата не схотіли ставати в сахарні на роботу, боялися, що там завелась нечиста сила. Та чутки дійшли й до Лазаря. Він пішов і у батюшки поради просив, щоб він напутив наляканих дівчат і втовмачив їм, які то відьми літають через баркан сахарні, мов відьми на Лису гору. Лазар сказав, що він вже змінив деяких офіціалістів й напивав собі на службу інших і ті нібито відьми перестали вже літати у повітрі й качаються клубком, як вірять народ.

– Добре. Нехай я після служби Божої в цвинтарі побалакаю з молодницями за цю справу, бо в церкві проповіді не личить говорити про відьом, та ще й про ті голови сахару, що вже давно літають через баркан коло сахарні. Не припадає казати це в церкві, бо це випадок, для вас сумний, для поважних парафіян вийде смішним. Я сам маю хазяйство і добре дізнався, як треба все своє добро ховати і замикати, щоб воно було ціле, не зачеплене злодюжками, бо таких людей, – що мають охват на руку, є чимало і на селах, і в містах. «В усякому чину є по сучому сину», як кажуть у приказці. Є їх чимало і меж селянами-мужиками, й меж панками, що служать у вас та й скрізь по фабриках. Різниця й одличка меж ними тільки така, що мужик бере жменями та пригорщами, як у вас у питлі беруть питльоване борошно на галушки, а ваші панки й підпанки крадуть мішками й лантухами та цілими возами й хурами і борошно й сахар, – промовив батюшка».

Він виконав свою обіцянку й розказав людям, що то за відьми. «Од того дня дівчата й молодіці знов ставали на роботу в сахарні», – так закінчується оповідь. Хоч і з деякими недошліфованими місцями та повторами, характерними для старшої людини, текст ще цілком зберігає риси потуж-

ного таланту Нечуя-Левицького, його вивіреного стилю. Із сучасного погляду досить актуальним постає зображення дружлюбних стосунків між сільським православним священиком і посесором-евреєм, шляхетне сприяння йому у збереженні майна і водночас допомога своєму прихожанові та його родині у природному прагненні звільнитися від почуття мимовільного гріха.

У цитованій на початку цієї публікації преамбулі є, зокрема, характерний для радянського літературознавства підстрахувальний коментар: у нарисі «розкрито певні грані суспільно-економічних відносин у капіталістичному суспільстві, що нівечить людину, веде до моральної деградації. Є тут і антиклерикальні мотиви» [1, с. 66]. Прочитавши текст, бодай і в скороченому вигляді, бачимо, що з деградацією тут не так усе просто, навіть порівняно з «соціалістичним суспільством» брежневського розливу, маразматична стадія якого припадала саме на часи першопублікації. Що ж до антиклерикальних мотивів, то їх тут немає зовсім. Навпаки, показано, до того ж з іскринкою гумору, благотворний вплив сільського священика на розвиток описаних подій і їх розв'язку.

Література:

1. Із спадщини І.С. Нечуя-Левицького (подала В.А. Левицька). *Радянське літературознавство*. 1978. № 12. С. 65–73.

Ткаченко А. А. «Сахарные головы» и восьмая заповедь (вокруг малоизвестного произведения Ивана Нечуя-Левицкого)

Аннотация. Автор статьи стремится привлечь внимание к рассказу Ивана Нечуя-Левицкого «Как сахарные головы летали в воздухе», опубликованному более 40 лет назад в несколько препарированном виде, без подробных комментариев и анализа. Предлагаемая статья является синтезом жанров эссе, частичной републикации, этнологического, эвристического, историко-биографического и поэтологического анализа.

Ключевые слова: частичная републикация, рассказ, очерк, очерковое повествование, этология, межэтнические взаимоотношения, поэтико-стилистические особенности.

Tkachenko A. “Sugar heads” and the eighth commandment (around the little-known work of Ivan Nechuy-Levytsky)

Summary. The author draws attention to the story “How Sugar heads Flew In the Air” by Ivan Nechuy-Levytsky that was slightly edited and published over 40 years ago without analysis or detailed comment. The proposed article combines the genres of an essay, a partial re-publication, an ethnological, heuristic, historical-biographical and poetic analysis.

Key words: partial re-publication, story, essay, narrative essay, ethology, interethnic relations, poetics, style.